

Insectenplagen op bomen en struiken in bos en landelijk gebied in 2006

- Leen Moraal, Alterra

Sinds 1946 worden plagen op bomen en struiken geïnventariseerd door een landelijke groep beheerders en andere belangstellenden. Dit gebeurt in het kader van LNV-onderzoek om nieuwe invasieve soorten te onderkennen en om de relatie tussen plagen en milieufactoren zoals klimaatverandering te onderzoeken. In dit artikel is het voorkomen van enkele aantastingen in bos en landelijk gebied voor 2006 nader uiteengezet. Er zijn ditmaal geen spectaculaire plagen te melden maar er zijn wel interessante waarnemingen gedaan.

Eikenprocessierups - never ending story?

Na de laatste piek in 2004 zijn de meldingen over de eikenprocessierups geleidelijk aan het afnemen (figuur 1). Opvallend is dat de nesten verspreid voorkomen en dat ze veelal klein zijn. De laatste jaren werden gekenmerkt door een noordwaartse uitbreiding in Gelderland en Overijssel, maar in 2006 is die trend afgenomen. Over de oorzaak van de (tijdelijke?) populatieafname is alleen maar te speculeren: het koude voorjaar van 2006 was ongunstig voor de jonge eirupsjes, bestrijdingscampagnes decimeren populaties en misschien is er een toename van natuurlijke vijanden. Ook in 1999 ging de soort door een diep dal om in 2004 weer een tweede piek te bereiken.

Om tot een eenvormige en ecologisch verantwoorde bestrijding te komen is een leidraad opgesteld. Op bepaalde plekken kan men branden of zuigen. In andere situaties kan de rups eventueel bestreden worden met een bacteriepreparaat, maar daarmee worden ook andere rupsensoorten in de eik en in de vegetatie onder de bomen gedood. In de leidraad wordt

aanbevolen om rekening te houden met zeldzame vlindersoorten, zoals de eikenpage. Voor verdere informatie wordt verwezen naar www.minlnv.nl/eikenprocessierups.

Plakker langzaam noordwaarts

De rupsen van de plakker, *Lymantria dispar* (figuur 2), leven bij voorkeur op eik maar ook wel iep, populier, berk, lariks en duinrozen. In het verleden is in het Peelgebied regelmatig kaalvraat in eikenbossen opgetreden. De laatste grote plaag vond plaats in 1994 in de Boswachterij Dorst. Toen verlieten hongerige rupsen de kaalgevreten bomen en kwamen ze met tienduizenden terecht op een huis in de bosrand. De bewoners moesten ramen en deuren gesloten houden, konden de was niet buiten hangen, de moestuin werd volledig verwoest en ook de auto zat onder de rupsen. De laatste jaren duiken de rupsen ook in het noorden op zoals in Apeldoorn, Amsterdam, Nieuw-Lekkerland, Wassenaar en Wageningen. De tot 7 centimeter lange harige rupsen verpoppen in juli. De rupsen zijn te herkennen aan de rijen blauwe en rode wratjes. De vlinders vliegen in augustus en zetten de met bruine haren bedekte eitjes in plakken op de stam af waar ze overwinteren (figuur 3).

Dennenspanner op de Hoge Veluwe

Op de Hoge Veluwe werden rupsen van de dennenspanner, *Bupalus piniaria* gevonden (figuur 4). De met witte lengtestrepen goed gecamoufleerde rupsen worden tot 3 centimeter lang. De naalden worden gevreten tot aan de middennerf, die bruin wordt en afvalt. De vlinders vliegen in mei-juni en zetten de eitjes in series op de naalden af. De jonge spanrups ontwikkelt zich uiterst langzaam, zodat de vraatsporen pas in de herfst zichtbaar worden. In november verpoppen de rupsen in het strooisel. In Nederland zijn tot nu toe geen grootschalige plagen waargenomen, maar in Oost-Europa behoort de dennenspanner tot de schadelijkste insecten van dennen.

Wapendrager in eik

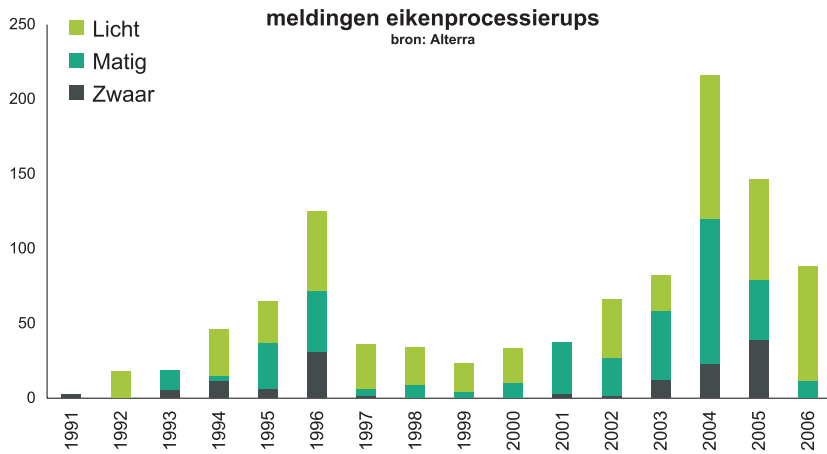
Op verschillende plaatsen waren rupsen van de wapendrager, *Phalera bucephala*, opvallend aanwezig (figuur 5). De rupsen zijn gemakkelijk te vinden want ze zijn bruin met talrijke gele lengtestrepen en gele dwarsstrepen. Ze worden ook nog eens 5 centimeter lang. De voedselplanten zijn vooral eik maar ook wilg, linde, els en populier. Er kan bij jonge bomen kaalvraat ontstaan maar die hebben daar nauwelijks van te lijden. De vlinders vliegen in mei en juni en leggen hun eitjes in hoopjes op de bladeren. De rupsen zitten in het begin groepsgewijs van het blad te vreten, later niet meer. Omstreeks september verpoppen ze in de grond om er te overwinteren.

Dennenbladwesp verliest plaagstatus

Prins Bernhard stelde in de jaren vijftig zijn privévliegtuig ter beschikking om bespuitingen met insecticide uit te voeren. Op de Veluwe waren toen grootschalige plagen van de dennenbladwesp, *Diprion pini*, aan de gang. De tot 3 centimeter lange geelachtig groene larven vreten in kolonies van de naalden (figuur 6). Naaldbomen lopen na kaalvraat niet meer hetzelfde jaar uit en kunnen doodgaan. De laatste decennia worden geen aantastingen meer waargenomen. In 2006 werd slechts een kleine kolonie op de Hoge Veluwe gevonden. De bladwespen vliegen in mei en zetten de eitjes in series op de naalden af. De larven verschijnen een paar weken later en vreten van de naalden. In juli zijn ze volwassen en verpoppen ze tussen de naalden. In augustus verschijnt een tweede generatie. De volwassen larven van deze generatie verpoppen en overwinteren in de strooisellaag.

Essenroos door essenbastkever

In de omgeving van Rotterdam zijn bij essen veel woekeringen op de stammen waargenomen (figuur 7). Ze ontstaan door de vraat van de essenbastkever, *Lepersinus varius*. In april boren kevers zich in geveld of verzwakte bomen waar tussen bast en hout een mooi patroon van accoladevormige moedergangen met uitwaaiierende larvengangen ontstaat. De volwassen kevers voeden zich met bast waarin ze kleine gangetjes maken. De bast reageert hierop met een ronde kankerachtige woekering die essenroos wordt genoemd. De onschuldige essenroos moet niet worden verward met de bastwoekerziekte, *Pseudomonas syringae* sa-

Figuur 1 De meldingen over de eikenprocessierups zijn in 2006 wat afgenomen - mogelijk in samenhang met het koude en natte voorjaar (bron: Alterra).

Figuur 2 De rupsen van de plakker zijn te herkennen aan de rijen blauw en rood gekleurde wratjes op het lichaam (foto: Alterra / A. van Frankenhuyzen).

Figuur 3 De eipakketten van de plakker worden met bruine lichaamsharen gecamoufleerd (foto: Alterra / A. van Frankenhuyzen).

Figuur 4 In Oost-Europa behoort de dennenspanner tot de schadelijkste insecten van dennen (foto: Alterra / A. van Frankenhuyzen).

Figuur 5 De wapendrager heeft een voorkeur voor eik (foto: Alterra / A. van Frankenhuyzen).

Figuur 6 Larven van de denbladwesp te herkennen aan onbehaard geelachtig groen lichaam met bruine kop (foto: Alterra / A. van Frankenhuyzen).

Figuur 7 De essenbastkever kan woekeringen op de bast veroorzaken (foto: G. Csoka).

Figuur 8 De rups van de bastaardsatijnvlinder met z'n twee oranje wratjes heeft irriterende haren (foto: Alterra / A. van Frankenhuyzen).

Figuur 9 Vuistgrote nesten aan de twijgen met overwinterende rupsen van de bastaardsatijnvlinder. Vroeger werden ze bestreden door de nesten in de winter weg te knippen (foto: J. Emons).

vastanoi, een bacterie die uitgebreide kankers kan veroorzaken.

Bastaardsatijnvlinder heeft ook brandharen

Wie weet dat nog? In de zestiger en zeventiger jaren werden in Noord-Brabant speciale informatiefolders over de bastaardsatijnvlinder (figuur 8) met z'n brandharen uitgegeven, net zoals dat nu gebeurt met de eikenprocessierups. In vele wegbeplantingen met eiken werden toen vliegtuigbespuitingen uitgevoerd. De laatste decennia komt de bastaardsatijnvlinder alleen nog maar voor in de kustgebieden op duindoorn. Andere voedselplanten zijn meidoorn, iep en vruchtbomen. In 2006 waren er meldingen van rupsen op duindoorn bij Den Haag, Oostkapelle, Terschelling en het werkeiland Neeltje Jans. Maar in Rotterdam werden ze op tienjarige iepen waargenomen. De brandharen van de rups kunnen, net als die van de eikenprocessierups, veel overlast veroorzaken bij passanten. De tot 3,5 centimeter lange rupsen zijn herkenbaar aan twee oranje wratjes op het achterlijf. De vlinders vliegen in juni/juli en leggen hun eitjes in langgerekte hoopjes op de onderzijde van het blad. De jonge rupsjes komen na drie weken uit en leven in groepen bijeen op het blad. In het najaar spinnen ze een perkamentachtig nest in de twijgen waarin ze als halfwas-rups overwinteren. Vroeger werden ter bestrijding de nesten in de wintermaanden weggeknipt (figuur 9).

Oproep waarnemers insectenplagen

Alterra wil het netwerk van waarnemers vitaal houden. Beheerders en andere belangstellenden die ook willen meedoen zijn dus van harte welkom. Na aanmelding krijgt men een informatiepakketje toegestuurd. Kunt u een aantasting niet op naam brengen? Geen probleem, bij twijfel kunt u insecten ter determinatie inzenden. Meer informatie is te vinden op www.insectenweb.nl.

Leen Moraal is werkzaam bij Alterra in Wageningen, 0317-477881, leen.moraal@wur.nl

De jaarlijkse monitoring kwam tot stand in het kader van LNV-Beleidsondersteunend Onderzoek - Thema "Biodiversiteit, soorten en klimaatverandering".

Insectenplagen in bos en landschap in 2006

Let op: gegevens voor de stedelijke omgeving worden hier niet vermeld
 ●●●●● lage tot zeer hoge populaties; Trend: landelijke toename/afname
 Trend: landelijke toename/afname t.o.v. 2005, ↑(↑↑)= lichte (sterke) toename,
 ↓(↓↓)= lichte(sterke) afname, → = onveranderd, 0 = onvoldoende gegevens
 * = Exoot; ** = Zuidelijke soort

PROVINCIES	FR	GR	DR	OV	GL	UT	NH	ZH	ZL	NB	LB	FL	Trend
Bladvretende insecten													
Bastaardsatijnrups - Euproctis chryssorhoea	●							●	●				→
Berkenhaan - Altica aenescens										●			0
Eikenbladrolsnuitkever - Atelabus nitens					●								0
Eikenprocessierups - Thaumetopoea processionea **				●	●●	●	●	●	●	●●●	●●	●	↓
Elzenhaantje - Agelastica alni					●	●		●		●		●	→
Groene eikenbladroller - Tortrix viridana	●		●	●							●		↓
Grote populierenhaan - Chrysomela populi										●			0
Grote wintervlinder - Erannis defoliaria			●	●	●					●			↓
Kleine wintervlinder - Operophtera brumata	●		●●	●	●			●		●	●		↓
Meikever - Melolontha melolontha				●									0
Plakker - Lymantria dispar							●			●	●		↑
Rozenkever - Phyllopertha horticola			●										0
Sneeuwbalhaan - Pyrrhalta viburni						●							0
Spinselmotten - Yponomeuta spp.				●	●	●	●	●●	●	●		●	→
Wapendrager - Phalera bucephala								●					0
Naaldvretende insecten													
Dennenbladwesp - Diprion pini					●								0
Dennenspanner - Bupalus piniaria	●				●								0
Harsbuihrups - Petrova resinella					●								0
Lariksmotje - Coleophora laricella			●	●									0
Rode dennenbladwesp - Neodiprion sertifer										●			0
Houtboorders en Bastkevers													
Essenbastkever - Leperisinus varius							●						0
Grote sparrrenbastkever - Ips cembrae			●										0
Iepenspintkevers - Scolytus spp.							●					●●	→
Letterzetter - Ips typographus											●		→
Ongelijke houtkever - Xyleborus dispar				●									0
Wilgenbastgalmug - Heliocomyia saliciperda								●					0
Wilgenhoutrups - Cossus cossus						●	●	●		●			↑
Zuigende insecten													
Beukenbladluis - Phylaphis fagi			●		●					●			→
Eikenbladluis - Thelaxes dryophila								●					0
Eikenkankerluis - Tuberalachnus salignus			●										0
Rhododendroncicade - Graphocephala fennahi *										●			0
Wilgenschuimcicade - Aphrophora salicina								●		●			0
Bladminerende insecten													
Beukenspringkever - Rhynchaenus fagi						●							0
Berkenmineermot - Rhamphus pulicarius								●					0
Essenbladmineermug - Aulagromyza heringii								●					0
Hulstvlies - Phytomyza ilicis			●				●						0
Lindedwergmoot - Bucculatrix thoracella								●					0
Meidoornmineerkever - Rhamphus oxyacanthae								●					0
Paardenkastanje mineermot - Cameraria ohridella *	●		●		●		●	●●		●	●		↓
Plataanvouwmijnmoot - Phyllonorycter platani *								●					0
Populierenspringkever - Rhynchaenus populi			●										0
Galvormende insecten													
Diverse gallen op diverse boomsoorten				●	●●	●	●	●	●	●		●	→